

หลอนวิทยา: ภาษาศาสตร์ แดร์ริดา กับปีศาจแห่งอดีตที่ไม่ยอมตาย [Hauntology]

ฐานคิดของ Hauntology

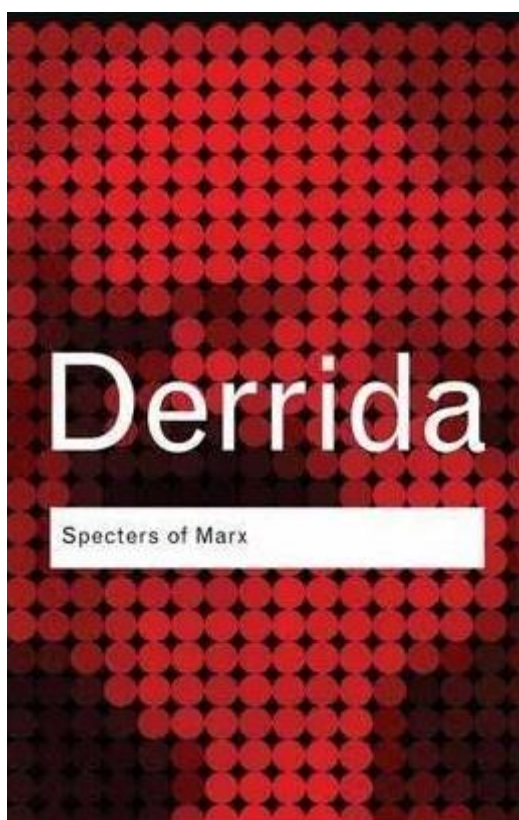
คำว่า “หลอนวิทยา” แปรจากคำภาษาอังกฤษคือ Hauntology เป็นคำผสมระหว่าง คำว่า haunting (การอยู่ในความทรงจำ) และ ontology (ภาววิทยา) ซึ่งหมายถึงการย้อนกลับมาและการคงอยู่ของอดีต คล้ายกับสภาวะของวิญญาณของคนตายที่กลับมาปรากฏร่างเป็นภูตผี ในแวดวงวิชาการคำนี้ถูกใช้ในหมู่นักวิจารณ์วรรณกรรม ปรัชญา รัฐศาสตร์ โดยเฉพาะในแวดวงดนตรีและศิลปะ ซึ่งนักวิชาการด้านดนตรี 2 คน คือ Simon Reynolds และ Mark Fisher ได้นำคำว่า Hauntology มาใช้เป็นแนวคิดเพื่ออธิบายถึงการแยกออกจากกันของเวลา การย้อนกลับมาใหม่ของความทรงจำในอดีต เช่น ภาพฝันและจินตนาการเกี่ยวกับอนาคตของคนในยุคโบราณ การคิดถึงภาพอดีตของคนในยุคปัจจุบัน เป็นต้น นอกจากนี้ คำนี้ยังถูกใช้ในฐานะเป็นแนวคิดเชิงวิพากษ์เพื่อทำความเข้าใจจินตนาการเกี่ยวกับสังคมและชีวิต (Fisher, 2014) ในแวดวงวัฒนธรรมศึกษา แนวคิดนี้ถูกใช้เพื่อวิเคราะห์ตัวบทและเนื้อหาที่ซ่อนเร้นอยู่ในภาพยนตร์ ละคร งานศิลปะ และวรรณกรรม ซึ่งนักวิชาการต้องการชี้ว่าเวลาอดีตและอนาคตถูกทำให้ปั่นป่วนยุ่งเหยิง เรื่องราวในอดีตที่สวองามและอนาคตที่รุ่งเรืองกำลังถูกร่อนและไม่สามารถเกิดขึ้นได้

Fisher (2021) กล่าวว่าในสังคมทุนนิยมช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 ความปรารถนาของมนุษย์ถูกสร้างขึ้นจากการหวนคิดถึงอดีตและการคาดหวังถึงอนาคต เพราะมนุษย์เผชิญกับความไม่แน่นอนของชีวิตและการต่อสู้แข่งขันเพื่อให้ตนเองไปสู่ความสำเร็จ บริบททางสังคมดังกล่าวสะท้อนเวลาอดีต ปัจจุบัน และอนาคตที่แยกออกจากกัน (out of joint) ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดประวัติศาสตร์ที่เป็นระเบียบและเส้นตรง ตัวอย่างที่นักวิชาการมักจะนำไปเปรียบเทียบคือ เทคโนโลยีสื่อสารออนไลน์ อินเทอร์เน็ต คอมพิวเตอร์ ดิจิทัล ที่ข้อมูลต่างๆ ไหลเข้ามาทุกทิศทุกทาง มีการสร้างใหม่ ผลิตซ้ำ เรียกคืน ส่งต่อ ถ่ายเท ไหลเวียนอยู่ในเครือข่ายพรมแดนเทคโนโลยี ข้อมูลจึงไม่มีการสูญหาย

การรื้อความเป็นเหตุผลด้วยแนวคิด Hauntology

Hauntology เป็นแนวคิดปรัชญาของประวัติศาสตร์ที่เสนอโดย Jacques Derrida ในหนังสือเรื่อง Specters of Marx ซึ่งอธิบายว่าแนวคิดของมาร์กซ์เกี่ยวกับลัทธิและอุดมการณ์คอมมิวนิสต์กำลังหลอกหลอนสังคมยุโรป (Albiez, 2017) Derrida วิเคราะห์ว่าหลังการล่มสลายของกำแพงเบอร์ลินและการเผชิญหน้ากับความทุกข์ยากของมนุษย์ แนวคิดของมาร์กซ์กลับมาได้รับความสนใจอีกครั้ง Derrida (1994) กล่าวว่า การดำรงอยู่ของเวลาปัจจุบันเป็นผลมาจากเรื่องราวและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ สิ่งที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วจะถูกมองเป็น

สภาวะของความเพ้อฝันและจินตนาการ หรือเรียกว่าอดีตกาลคือ “ผี” ที่กลับมาหลอกหลอนสังคมปัจจุบัน (Gericke, 2012) แนวคิด Hauntology บ่งบอกถึงจุดเปลี่ยนทางจริยธรรม ในช่วงยุคหลังสมัยใหม่ ซึ่งมีการรื้อทำลายความรู้เหตุผลแบบตะวันตก ในแง่นี้ คำว่า Hauntology จึงมิใช่การศึกษาเกี่ยวกับภูตผีและวิญญาณ แต่เป็นคำที่ใช้เชิงอุปมาอุปมัยถึงวิธีการมีชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันซึ่งเต็มไปด้วยความไม่สมบูรณ์และเปราะบาง แต่มนุษย์ถูกหลอกให้เชื่อว่ากำลังมีชีวิตที่ดีและมั่นคง การหลอกหลอนในที่นี้จึงเป็นสภาวะของเหตุผลที่ขัดเกลาให้มนุษย์คิดถึงสิ่งต่างๆ เป็นคู่ตรงข้าม ไม่ว่าจะเป็ความดีตรงข้ามกับความชั่ว อดีตตรงข้ามกับปัจจุบัน เป็นต้น (Harper, 2009)

หนังสือเรื่อง Specters of Marx โดย Jacques Derrida
ภาพจาก <https://www.google.com/search>

Derrida (1994) อธิบายว่าภาววิทยาหรือการดำรงอยู่ของความจริง เปรียบเสมือนเป็นสภาพหลอกหลอนที่ทำให้มนุษย์คิดถึง “ความจริง” ที่สัมผัสได้ในโลกกายภาพ ภายใต้ความคิดเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ที่ได้จัดหมวดหมู่และจำแนกประเภทพื้นที่และเวลาให้เป็นลำดับชั้นอย่างเป็นระเบียบ ควรจะถูกรื้อทิ้งใหม่เพื่อเผยให้เห็นว่าสิ่งต่างๆ ล้วนไร้ระเบียบและคาดเดาไม่ได้ Derrida เรียกสิ่งนี้ว่า messianicity หมายถึงความยุ่งเหยิงอลหม่านไร้ทิศทาง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ Derrida พยายามชี้ให้เห็นว่าสังคมมิได้เดินไปเป็นเส้นตรงและมุ่งไปสู่ความเจริญและ

มั่นคง แต่สังคมเต็มไปด้วยรอยแยกและความไม่ลงรอยที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่คาดเดาไม่ได้ ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจสภาวะโลกที่อยู่นอกระบบเหตุผลแบบปฏิฐานนิยม สภาพที่ยิ่งเหยิงนี้คือหัวใจสำคัญของการหลอกหลอน (hauntological spirit) ที่ซ่อนเร้นอยู่ในสังคม Derrida ต้องการจะเปิดเผยให้เห็นสภาพที่ยิ่งเหยิงและไร้ระเบียบที่สังคมสมัยใหม่ไม่ต้องการทำให้มันเกิดขึ้น แต่ไม่สามารถละทิ้งและกำจัดมันได้ ดังนั้น ความไร้ระเบียบจึงเหมือนพลังด้านมืดที่สามารถทำลายล้างระบบเหตุผลที่โลกใช้สร้างความมั่นคงของพื้นที่และเวลา

Derrida (1994) เชื่อว่าความไร้ระเบียบความสภาวะหลอกหลอนที่เกาะติดกับความรู้อย่างแบบเหตุผลที่เชื่อมั่นในความจริงที่มีแก่นแท้ถาวรและดำรงอยู่ในโลกรวมชาติ ความพยายามที่จะพิสูจน์การมีอยู่ของความจริงในธรรมชาติโดยเฉพาะการพิสูจน์ในเชิงรูปภาพและโลกทางวัตถุ Derrida (1993) เสนอว่าสิ่งที่จับต้องและมองเห็นได้ในโลกทางกายภาพซึ่งเป็นการยืนยันความจริงแท้ เป็นกระบวนการที่เชื่อในระเบียบและบรรทัดฐานของการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง ที่อธิบายให้เห็นการปรากฏของโลกทางวัตถุที่ตรวจวัดได้ในเชิงปริมาณและขนาด (metaphysics of presence) ในขณะที่ความไร้ระเบียบคือกระบวนการที่ปฏิเสธการดำรงอยู่ของความจริงที่มีแก่นแท้ (metaphysics of absence) ในแง่นี้ สภาวะหลอกหลอนจึงสนใจความรู้รูปร่างและรูปทรง เป็นสภาพที่จับต้องไม่ได้ ไม่สามารถจัดเรียงธรรมชาติให้เป็นระเบียบและลำดับชั้นได้อย่างแน่นอน กระบวนการที่นี้จึงสันคลอนความเป็นเหตุเป็นผลของการดำรงอยู่ เป็นการตั้งคำถามต่อสิ่งที่เชื่อว่าสามารถพิสูจน์ความจริงแท้ของมันได้ พร้อมกับรื้อทำลายและเปิดเผยให้เห็นความไร้เสถียรภาพแห่งความจริงนั้น (Reynolds, 2014)

ตัวอย่างเช่น Derrida (1986) ได้วิจารณ์แนวคิดจิตวิทยาของ Sigmund Freud เรื่องความรู้สึกโศกเศร้าของมนุษย์เมื่อสูญเสียคนรัก Freud เชื่อว่าความรู้สึกนี้มีสาเหตุมาจากการที่คนๆ หนึ่งผูกพันกับคนตายและไม่ยอมละทิ้งความผูกพันนั้น พยายามเก็บเอาความทรงจำที่มีต่อคนตายมาไว้กับตัวเอง จนทำให้สภาพจิตใจของตัวเองเกิดความเศร้าและเศร้าครวญ แนวคิดนี้เป็นสิ่งที่นักจิตวิเคราะห์ใช้เพื่อช่วยเหลือให้คนที่กำลังเศร้าเพราะคิดถึงคนที่จากไป โดยทำให้คนที่ยังมีชีวิตปล่อยวางจากคนตาย แต่ Derrida กล่าวว่าความรู้สึกผูกพันระหว่างคนเป็นกับคนตายที่ทำให้เกิดความเศร้าโศกมิใช่สภาวะเจ็บป่วยทางจิตใจ แต่เป็นสภาวะที่คนเป็นไม่สามารถเชื่อมโยงกับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปของคนตาย สภาพนั้นมีได้ดำรงอยู่ในความเป็นเหตุผล แต่เป็นความแปลกแยกจากการมีชีวิต

ความไร้ระเบียบ แบบ Hauntology

Derrida (2002) อธิบายว่าในระบบเหตุผลที่แบ่งแยก “ระเบียบ” ออกจาก “ความไร้ระเบียบ” เป็นการสร้างคู่ตรงข้ามที่บ่งชี้ว่าเวลาและพื้นที่ถูกจัดประเภทให้แยกขาดจากกัน เวลาและพื้นที่ที่เป็นระเบียบจะหมายถึงสังคมที่ถูกควบคุมด้วยบรรทัดฐาน เช่น สังคมอุตสาหกรรม แบ่งเวลาทำงานออกจากเวลาว่างอย่างชัดเจน เวลาทำงานสะท้อนพื้นที่และเวลาที่มีระเบียบ กฎเกณฑ์และถูกควบคุมอย่างเข้มงวด ในขณะที่เวลาว่างจะถูกอธิบายเป็นความไร้ระเบียบที่

มนุษย์มีอิสระที่จะทำสิ่งต่างๆ ตามความพอใจ การแบ่งแยกสองสิ่งนี้ออกจากกันคือภววิทยาของสังคมที่ถูกควบคุมด้วยความรู้วิทยาศาสตร์ ในขณะที่สภาวะ “ไร้ระเบียบ” ในกระบวนทัศน์ Hauntology มิได้แบ่งแยกคู่ตรงข้ามระหว่าง “ระเบียบ” กับ “ความไร้ระเบียบ” แต่มองสังคมในฐานะเป็นความไร้ระเบียบ (messianicity) ที่ปราศจากระเบียบอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ Derrida เชื่อว่า “การดำรงอยู่” เป็นกระบวนการณ์ที่เคลื่อนตัวไปตลอดเวลา ไร้เอกภาพและเสถียรภาพ มันจะไม่หยุดอยู่ในจุดที่สมบูรณ์และมั่นคง หรือเรียกว่า “ไม่มีจุดสุดท้าย” การเคลื่อนตัวนี้เต็มไปด้วยการสร้างการดำรงอยู่ของตัวตนและความจริงในแบบต่างๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของระบบเหตุผลที่ต้องการให้ตัวตนและความจริงทั้งปวงมีขอบเขตของพื้นที่และเวลาที่ชัดเจน สัมผัสและตรวจสอบได้

ภายใต้ระบบเหตุผล พื้นที่และเวลามีเส้นขอบเขตที่เป็นระเบียบ โดยอดีต ปัจจุบันและอนาคต ถูกวางไว้ในระนาบเดียวกันราวกับว่าเป็นความต่อเนื่อง ในระนาบที่เป็นระเบียบนี้ทำให้เกิดการควบคุมและความคาดหวังในสิ่งที่สามารถประเมินและตรวจวัดได้ (Derrida, 1997) ตัวอย่างเช่น ความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพ ประชาธิปไตย ความยุติธรรมและความเสมอภาค ซึ่งเป็นเป้าหมายทางสังคมที่ระบบเหตุผลได้จัดวางเอาไว้ในขอบเขตของเวลาและพื้นที่ที่เป็นระเบียบ ความคิดถึงสิ่งที่จะดีขึ้นและสมบูรณ์แบบคือเส้นทางของ “อนาคต” ที่จะต้องก้าวหน้าไปเรื่อยๆ กระบวนทัศน์นี้ทำให้เกิดการสร้าง “แก่นแท้ของอนาคต” (essence of futurity) (Poleshchuk, 2014) การสร้างระเบียบของเวลาและพื้นที่จะขบขัน “ความไร้ระเบียบ” หรือ “ความปั่นป่วน” มิให้ปรากฏ ในโครงสร้างอำนาจที่พยายามควบคุมสิ่งต่างๆ ให้มีระเบียบจึงผนวกเอาความไร้ระเบียบมาเป็นผู้ขัดแย้ง Derrida กล่าวว่าโครงสร้างนี้พยายามทำให้พื้นที่และเวลาที่แตกกระจัดกระจายไร้ระเบียบมาเชื่อมต่อกันอย่างเป็นระเบียบ โดยสถาปนาให้มันเป็นประวัติศาสตร์ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ในแง่นี้ สิ่งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงเป็นสิ่งที่แปลกแยกจากกัน มันไม่สามารถเป็นเนื้อเดียวกันได้ ดังนั้น ความไร้ระเบียบของพื้นที่และเวลาจึงเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุม และมีสภาวะเป็น “การเคลื่อนและแยกตัวออกจากกัน” (dislocation) (Tosas, 2014) เวลาของประวัติศาสตร์จึงไม่เป็นเส้นตรงแต่มีลักษณะเป็นการแตกกระจัดกระจายสลับกับการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน (Ware, 2004)

จากข้อสังเกตดังกล่าวนำไปสู่แนวความคิดการรื้อสร้าง (deconstruction) ที่พยายามถอนวิธีคิดแบบคู่ตรงข้ามและการเป็นระเบียบของเวลาและพื้นที่ที่ซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องเล่าและตัวบทของภาวะสมัยใหม่ (Glazier, 2017) ซึ่งสังคมในคริสต์ศตวรรษที่ 21 ยังคงผลิตซ้ำระบบเหตุผลดังกล่าว ในทัศนะของ Derrida ระบบเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์คือระบอบของอำนาจที่ควบคุมการสร้างตัวตนและความจริง (mode of subjection) ให้ดำเนินไปในพื้นที่และเวลาที่เป็นระเบียบและต่อเนื่อง ระบอบนี้ได้กำหนดคุณค่าและความหมายของการมีชีวิตทางสังคมที่มนุษย์มองเห็นตัวเองมีขอบเขตภายใต้ระเบียบของเวลาและพื้นที่ เป้าหมายชีวิตในระบอบเหตุผลนี้จึงผูกติดอยู่กับความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคง ความสำเร็จ ความสมบูรณ์แบบความสงบและสันติ ในแง่นี้ การเดินไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองคือการสร้างเวลาแห่งอนาคตที่เป็น

ระเบียบ แต่ Derrida (1997) วิจารณ์ว่าอนาคตคือความว่างเปล่า ประวัติศาสตร์คือเวลาที่ไม่ต่อเนื่อง ขาดช่วง และไร้ต้นกำเนิด การดำรงอยู่ของความจริงในประวัติศาสตร์เกิดขึ้นจากการสร้างคำอธิบาย หากปราศจากภาษาก็ปราศจากประวัติศาสตร์

Hauntology ในมุมมองมานุษยวิทยา

การศึกษามานุษยวิทยาเชิงจิตวิทยาสนใจประสบการณ์และการมีตัวตนของมนุษย์ภายใต้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีการสร้างความหมายด้วยความรู้ที่แตกต่างหลากหลาย ฉะนั้น การมีตัวตนของบุคคลจึงมิได้เกิดขึ้นจากปัจจัยทางชีววิทยา เมื่อเป็นเช่นนี้ แนวทางการวิเคราะห์การดำรงอยู่และการสร้างตัวตนของมนุษย์จึงเอนเอียงไปสู่การวิเคราะห์ความไม่หยุดนิ่งของตัวตน ซึ่งสะท้อนกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับเวลาและพื้นที่ที่มีได้มีเอกภาพและขอบเขตที่ชัดเจน (Rahimi & Good, 2019) การศึกษาสภาวะของตัวตนที่ไม่แน่นอนและเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาจึงนำแนวคิดใหม่ ๆ มาอธิบาย และแนวคิด Hauntology ก็ช่วยทำให้เห็นสภาวะตัวตนที่ไร้ขอบเขตได้กระจ่างขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาประสบการณ์แห่งความทรงจำซึ่งแต่เดิมมักจะมองเฉพาะปมทางจิตของบุคคลที่ส่งผลให้เกิดความเศร้าและเจ็บปวดทางใจ แต่แนวคิด Hauntology ได้เสนอการทำความเข้าใจสภาวะของตัวตนในฐานะเป็น “ความไม่ต่อเนื่อง” กล่าวคือ ตัวตนของบุคคลในอดีตมิได้เป็นสิ่งเดียวกับการมีตัวตนในเวลาปัจจุบันและอนาคต

การศึกษาประสบการณ์แห่งตัวตนด้วยแนวคิด Hauntology คือการมองเห็นการเคลื่อนที่ไปอย่างไร้ระเบียบในเชิงเวลาและพื้นที่ของประสบการณ์ที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับตนเอง และสิ่งต่างๆ การปรากฏขึ้นของตัวตน ณ พื้นที่และเวลาที่แตกต่างกันจึงเป็นสภาวะที่ไร้เสถียรภาพและเอกภาพ (Rahimi, 2016, 2021) ความรู้สึกแห่งตัวตนจึงเป็นภาพหลอนที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบความหมายที่บุคคลใช้อธิบายในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ความหมายเหล่านั้นดำรงอยู่ภายใต้ภาษาที่ถูกบัญญัติด้วยคำต่างๆ ซึ่งเป็นภาพแทนของอารมณ์ความคิด การสร้างความหมายของตัวตนนี้คือกระบวนการของภาพหลอนที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (hauntological processes) (Rahimi & Good, 2019) การศึกษาตัวตนในมิตินี้ทำให้เห็นว่าความทรงจำและความปรารถนาที่มนุษย์มีความสามารถสร้างความหมายของการมีตัวตนข้ามช่วงเวลาต่างๆ โดยไม่จำเป็นต้องยึดติดกับเวลาที่ตายตัว ความทรงจำในฐานะเป็นภาพหลอนที่ตามติดตัวมนุษย์จึงเปรียบเสมือนเป็นระบอบอำนาจที่ทำให้มนุษย์มีความรู้สึก Good (2019) อธิบายว่าประสบการณ์และความทรงจำที่เจ็บปวดเป็นทั้งสภาวะที่ถูกปกปิดและเปิดเผยภายใต้โลกทางสังคม

Gordon (2008) กล่าวว่าในการวิเคราะห์สังคมที่เต็มไปด้วยความเหลื่อมล้ำและการเอารัดเอาเปรียบมนุษย์ แนวคิด Hauntology ช่วยทำให้เห็นสภาวะของการผลิตซ้ำอำนาจที่กดขี่ข่มเหง (abusive systems of power) ที่ปรับตัวด้วยเทคนิคและวิธีการใหม่ๆ เช่น การตกเป็นทาสของวัฒนธรรมบริโภคที่มนุษย์มิได้รู้สึกว่าเป็นตนเองถูกกระทำ เนื่องจากสินค้าและบริการพยายามสร้างความสุขและความพึงพอใจ แต่เบื้องลึกของการบริโภค มนุษย์ต้องดิ้นรนเพื่อที่จะ

หาเงินมาซื้อสินค้าและบริการเพื่อให้ตนเองมีความสุข การบริโภคจึงเป็นรูปแบบของการกดขี่ที่ปรับสภาพเป็นระบอบของการจับจ่ายใช้สอย การผลิตซ้ำอำนาจกดขี่ภายใต้วัฒนธรรมบริโภคคืออันตรายที่ซ่อนเร้นและไม่เปิดเผยตัวอย่างชัดเจน แต่มันแทรกตัวอยู่ในสำนวนภาษา วาทกรรมและปฏิบัติการทางสังคม ในโลกสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง แนวคิด Hauntology จะช่วยทำความเข้าใจความทรงจำและประสบการณ์ที่ขมขื่นที่ยังหลอกหลอนมนุษย์ปัจจุบันในรูปแบบที่หลากหลาย นอกเหนือจากวัฒนธรรมบริโภคแล้ว ยังอาจพบได้ในลัทธิอาณานิคมใหม่ที่ประเทศมหาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจเข้าไปครอบงำประเทศที่ยากจน ไปจนถึงประสบการณ์จากภัยพิบัติที่สร้างความสูญเสียให้กับมนุษย์ Rahimi (2021) กล่าวว่าชีวิตประจำวันของมนุษย์ดำเนินไปพร้อมกับความทรงจำอันเจ็บปวดที่แตกต่างกันและถูกทำให้เป็นความมุ่งหวังและตัวแทนของเวลาแห่งอนาคตที่กำลังจะมาถึง

ผู้เขียน

ดร.นฤพนธ์ ต้วงวิเศษ

หัวหน้ากลุ่มงานวิจัยและพัฒนา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

เอกสารอ้างอิง

- Albiez, S. (2017). *Bloomsbury Encyclopedia of Popular Music of the World, Volume 11*. London: Bloomsbury.
- Derrida, J. (1986). Foreword: Fors: The English Words of Nicolas Abraham and Maria Torok. Trans. Barbara Johnson. (pp. xi – xlix) in *The Wolfman's Magic Word: A Cryptonymy*. Edited by Nicolas Abraham and Maria Torok. Translated by Nicholas Rand. Minneapolis: University of Minnesota Press,
- Derrida, J. (1993). *Aporias*. (T. Dutoit, Trans.). Redwood City, CA: Stanford University Press
- Derrida, J. (1994). *Specters of Marx*. Trans. By Peggy Kamuf. New York: Routledge.
- Derrida, J. (1997). The Villanova roundtable: A conversation with Jacques Derrida. In J. D. Caputo (Ed.), *Deconstruction in a nutshell: A conversation with Jacques Derrida* (pp. 1–30). New York, NY: Fordham University Press.
- Derrida, J. (2002). Faith and knowledge: The two sources of “religion” at the limits of reason alone. In G. Anidjar (Ed.) & S. Weber (Trans.), *Acts of religion* (pp. 42–101). New York, NY: Routledge.
- Fisher, M. (2014). *Ghosts of My Life: Writings on Depression, Hauntology and Lost Futures*. Winchester: Zero Books.
- Fisher, M. (2021). *Postcapitalist Desire: The Final Lectures*. London: Repeater.

- Gericke, J. (2012). The Spectral Nature of YHWH (Dtr): Perspectives from Derridean Hauntology. *OTE*, 25/2, 303-315.
- Glazier, J. W. (2017). Derrida and messianic subjectivity: a hauntology of revealability. *Journal for Cultural Research*, 21(1), 1-16.
- Good, B. (2019). Hauntology: Theorizing the Spectral in Psychological Anthropology. *Ethos*, 47(4), 411-426.
- Gordon, A. F. (2008). *Ghostly Matters: Haunting and the Sociological Imagination*. Second Edition. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Harper, A. (2009). The Past Inside the Present, Excessive Aesthetics, Retrieved from <http://rougesfoam.blogspot.com/2009/10/hauntology-past-inside-present.html>.
- Poleshchuk, I. (2014). The ethics of futurity: Messianism and intersubjectivity. *Internal Journal of Humanities and Social Science*, 4, 56-66.
- Rahimi, S. (2016). Haunted Metaphor, Transmitted Affect: The Pantemporality of Subjective Experience. *Subjectivity*, 9, 83-105.
- Rahimi, S. (2021). *The Hauntology of Everyday Life*. London: Palgrave & Macmillan.
- Rahimi, S. & Good, B. (2019). Preface: Ghosts, Haunting, and Hauntology. *Ethos*, 47(4), 409-410.
- Reynolds, A. (2014). The linguistic return: Deconstruction as textual messianism. *SubStance*, 43(1), 1-14.
- Tosas, M. R. (2014). Derrida's way out of the dead end of contemporary messianism. *Journal for Cultural Research*, 18, 350-369.
- Ware, O. (2004). Dialectic of the past/disjuncture of the future: Derrida and Benjamin on the concept of messianism. *Journal for Cultural and Religious Theory*, 5, 99-114.